

Mısır, Moğolistan ve Malezya Devletlerinin Ombudsman Teşkilatlarının Karşılaştırılması

Comparison of Ombudsman Organizations of Egypt, Mongolia and Malaysia

Kadir Caner DOĞAN*

* Prof. Dr., Gümüşhane Üniversitesi, İ.İ.B.F., Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
ORCID: 0000-0002-3476-8865
E-mail: kadircanerdogan@gumushane.edu.tr

Makale Türü
Article Type
Araştırma Makalesi
Research Article

Geliş Tarihi
Received
29.04.2024

Kabul Tarihi
Accepted
09.05.2024

Önerilen Atf Şekli / Recommended Citation:

Doğan, K., C. (2024). Mısır, Moğolistan ve Malezya Devletlerinin Ombudsman Teşkilatlarının Karşılaştırılması, *Akşehir Meslek Yüksekokulu Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 26-37.

ÖZET

Ombuds, "temsilci" ve man, "insan" kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen ve temsilci kişi anlamı taşıyan ombudsman, dünyada ilk olarak İsveç'te ortaya çıkmış ve vatandaşlardan kamu yönetiminin kötü yönetim ve insan hakları ihlallerine karşı şikayet kabul ederek bunları yasal prosedür ile çözen bir yapıdır. Günümüzde dünyanın neredeyse tüm devletlerinde çeşitli düzeylerde görülmektedir. Nitekim ombudsman, özellikle dünyada II. Dünya Savaşı'ndan sonra siyasal, kültürel ve ekonomik gerekçelere bağlı olarak yayılım göstermiştir. Bu çalışmada, Afrika kıtasından Mısır'da ve Asya kıtasından Moğolistan'da ve Malezya'da ombudsmanlık teşkilatları yapısal ve işlevsel çerçevede değerlendirilmek istenmektedir. Gerçekleştirilerek çalışma, büyük oranda Türk kamu yönetiminde daha önce yapılmamış kullanılmamış verilere, bilgilere ve kaynaklara dayanmaktadır. Bu açıdan da literatüre önemli katkı yapacağı düşünülmektedir. Ombudsman karşılaştırma kriterleri ile çalışmada konu edilen ülkeler çerçevesinde analiz edilmiştir. Çalışmanın yöntemi, nitel analize bağlı literatür taramasıdır. Çalışmanın sonuçlarına göre; devletlerin siyasi kültürlerine de bağlı bir biçimde Mısır Ombudsmanı, ACA biçiminde öngörülürken; Moğolistan Ombudsmanı, Moğolistan Ulusal İnsan Hakları Komisyonu; ve Malezya Ombudsmanı da PCB olarak belirtilmektedir. Ayrıca Mısır'da ve Malezya'da hükümet aracılığıyla göreve gelen ombudsman, Moğolistan'da parlamento vasıtası ile gelmektedir. Diğer yandan, Mısır'da tavsiye kararı ve soruşturma açma yetkisi bulunan ombudsmanın, Moğolistan ve Malezya'da sadece tavsiye kararı verme yetkisi vardır.

Anahtar Kelimeler: Mısır, Moğolistan, Malezya, Ombudsman, Karşılaştırma

ABSTRACT

Ombudsman, which is a combination of the words ombuds, "representative" and man, "human", meaning representative person, emerged in Sweden for the first time in the world and is a structure that accepts complaints from citizens against public administration mismanagement and human rights violations and resolves them through legal procedures. Today, it is seen at various levels in almost all states of the world. As a matter of fact, ombudsman, especially in the world II. It spread due to political, cultural and economic reasons after World War II. In this study, it is aimed to evaluate the ombudsman organizations in Egypt, from the African continent, and in Mongolia and Malaysia, from the Asian continent, within a structural and functional framework. The study is largely based on unused data, information and resources that have not been done before in Turkish public administration. In this respect, it is thought that it will make a significant contribution to the literature. It was analyzed within the framework of the countries mentioned in the study with Ombudsman comparison criteria. The method of the study is literature review based on qualitative analysis. According to the results of the study; Depending on the political culture of the states, the Egyptian Ombudsman is envisaged in the form of ACA; Ombudsman of Mongolia, National Human Rights Commission of Mongolia; and the Malaysian Ombudsman are also referred to as PCB. In addition, the ombudsman, who is appointed through the government in Egypt and Malaysia, is appointed through the parliament in Mongolia. On the other hand, the ombudsman, who has the authority to make recommendations and initiate investigations in Egypt, only has the authority to make recommendations in Mongolia and Malaysia.

Keywords: Egypt, Mongolia, Malaysia, Ombudsman, Comparison.

GİRİŞ

Dünyada 18. Yüzyılda İsveç'te ortaya çıktıktan sonra II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm kıtalara yayılan ve farklı devletlerde görülen ombudsman, kavram olarak bir toplumda ya da devlette vatandaşlardan kamu yönetiminin kötü yönetim ve insan hakları ihlallerine dönük şikayet olarak bunları yasal bir yöntemle çözüme kavuşturan bir kamusal organdır.

Ombudsmanın temel özellikleri arasında demokrasiyi güçlendirmesi, hukuk devletini tesis etmesi ve insan haklarını sağlamlaştırması bulunmaktadır. Bu bakımdan günümüzde liberal demokrasinin önemli bir uzantısı ve simgesi görünümündedir. Ombudsmanların belirli bir kural çerçevesinde yapısal ve işlevsel olarak karşılaştırılması, devletlerin kamu yönetimi yapısı hakkında da bir takım değerlendirmeler yapabilmek için veri seti ve kaynak sağlayabilir.

Ombudsman, günümüzde dünyada belirtildiği üzere kapitalist, sosyalist, sosyal demokrat ve üçüncü dünya ülkelerinin neredeyse tamamında uygulanmaktadır. Bu ise bir idari reform aracı olarak ombudsmanın ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Adeta insanlığın ortak aklı haline gelmiş ve rejimlere katkı sunmaya devam etmektedir. Liberal demokrasinin evrenselliğinin tartışıldığı günümüzde ombudsmanın geniş yayılımı üzerinden varsayımlarda bulunmak da mümkün görünmektedir. Karşılaştırmalı olarak farklı kıtalardan değişik devletleri mukayese etmek, ombudsmanın farklı sistemlerdeki yeri ve demokrasiye katkısını da öne çıkarabilir.

Bu çalışmanın amacı, Afrika kıtasında Mısır ve Asya kıtasında Moğolistan ve Malezya devletlerinin ombudsman yapılarını yapısal ve işlevsel olarak öz bir biçimde karşılaştırmak ve analiz etmektir. Çalışmanın yöntemi, nitel analiz bağlamında literatür taramasıdır. Bu kapsamda, çalışmanın ilk bölümünde ombudsman kavramsal olarak açıklanmış, karşılaştırma kriterleri sunulmuş ve sonraki bölümde devletlerin ombudsmanları değerlendirilmiştir. Bunu takip eden bölümde ülke ombudsmanları bir görsel yardımı ile kriterler çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Sonuç bölümünde konu ile ilgili genel bir değerlendirme yapılarak çalışma sonlandırılmıştır.

OMBUDSMAN

Kavram

Tarihsel olarak Romalılar, Mısırlılar, Çin Hanedanı, Hint ve Osmanlı gibi eski kültür ve toplumların kamu idarelerinde ve yargı sistemlerinde farklı isim ve şekillerde anılan bir çeşit vatandaş şikayet mekanizması bulunmaktaydı (Olalekan ve Mohamed, 2017: 23). Nitekim tarihte farklı medeniyetlerde ombudsman benzeri yapıların derin kökleri olduğu buradan görülmektedir.

Ombudsman, kamu idarelerinin haksız uygulama ve davranışlarına karşın vatandaşlardan şikayet kabul eden bir yapıdır. Ombudsman, cezai tedbirleri uygulamaktan ziyade gelecekteki çatışmaları ortadan kaldıracak çözümler aramaya odaklanır. Ne tamamen idarenin safında ne de bireyin tarafında tarafsız bir gözlemci olarak hareket eder (Eisendrath, 2002: 50). Ombudsman literatüründe Hill, klasik ombudsmanlık için aşağıdaki "tanımlayıcı kurum özelliklerini" şöyle sıralamaktadır (Wiegand, 1996: 99):

- Yasal olarak kurulmuş olması,
- İşlevsel olarak özerk olması,
- İdareyi dışından kontrol etmesi,
- Operasyonel açıdan hem yasama organından hem de parlamentodan bağımsız yönetici olması,
- Uzman olması,
- Partizan olmaması,
- Normatif olarak evrenselci özellikler göstermesi,
- Birey odaklı ancak yönetim karşıtı olmaması; ve
- Hem popüler olarak erişilebilir hem de görünür olmasıdır.

Bu özellikleri ile ombudsman, liberal demokrasinin bir devlette kurumsallaşmasında, hukukun üstünlüğünün tesisinde ve insan haklarının güvence altına alınmasında bir kurumsal yapı olarak destek vermektedir (Efe ve Demirci, 2013: 54-55). Ombudsmanın dünya boyunca yaygın olmasının bir nedeni de bu çağdaş evrensel değerleri özünde taşıyor olması gelmektedir.

Ombudsmanın teorisi üzerine de önemli çalışmalar bulunmaktadır (Doğan, 2024). Burada ombudsman, interdisipliner, kültürel ve konjonktürel olarak sistematik ve rasyonel olarak değerlendirilmektedir. Bir kavrama dair belirli bir yöntemle teori geliştirilmesi ise kavramın önemi, bilime katkısı ve toplumlara değeri bağlamında bir takım öngörüler yapılmasını sağlayabilir.

Karşılaştırma Kriterleri

Literatürde Parlak ve Doğan (2015: 253-281) tarafından dünyanın farklı ülkelerinden ombudsmanların karşılaştırılmasına dair kriterler geliştirilmiştir. Buna göre ombudsmanlar yapısal ve işlevsel olarak aşağıdaki konularda yedi başlıkta karşılaştırılabilir:

- Kuruluş-Tarihsel gelişim,
- Görevler,
- Atanma,
- Şikâyetlerin kabulü,
- Çalışma biçimi,
- Çalışmaların sonlandırılması,
- Çalışmaların yaptırımı ve etkinliği.

MISIR, MOĞOLİSTAN VE MALEZYA'DA OMBUDSMAN

Çalışmanın bu kısmında sırasıyla Mısır, Moğolistan ve Malezya devletlerinin ombudsman teşkilatları yapısal ve işlevsel olarak açıklanmadan önce, ombudsmanlarla ilişkili olduğu düşünülen siyasal sistem ve kamu yönetimi yapıları hakkında da bilgi verilmiştir.

Mısır'da Ombudsman

Mısır Siyasal Sistemi ve Kamu Yönetimi

Mısır, antik dünyanın geniş bir krallığıydı. MÖ 3100 civarında birleştirilmiş ve MÖ 332 yılında Makedonlar tarafından fethedilinceye kadar Kuzey Afrika ve Levant'ın bazı kısımlarında önde gelen ekonomik ve kültürel etki olarak varlığını sürdürmüştür. Daha sonraki yüzyıllarda Roma ve bölgedeki Arap krallıklarının işgaline uğramıştır (<https://education.nationalgeographic.org/resource/resource-library-ancient-egypt/>). Nitekim bundan sonra da Mısır, 1517 yılında Osmanlı İmparatorluğu egemenliğine girmiş, 1914 yılına kadar resmi olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olarak kalmıştır. Ancak 1798-1801'de Fransa, 1882'de ise Birleşik Krallık tarafından işgal edildi ve fiilen bu devletin koruması altına girdi. Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte bu durum resmiyet kazandı. 1922 yılında iktidara gelen Kral Fuad, Mısır'ın bağımsızlığını ilan etti. Ancak Mısır'daki İngiliz askerleri 1946 yılına kadar ülkeden çekilmemiş, o tarihte Süveyş Kanalı bölgesini ellerinde tutmak şartıyla ülkenin diğer kısımlarını bırakmışlardı. 1952 yılında General Necip ve Albay Nasır komutasındaki subayların gerçekleştirdiği darbe sonucunda Kral Faruk ülkeyi terk etmek zorunda kalmış ve 1953 yılında Cumhuriyet ilan edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024a). Devletin resmi adı, Mısır Arap Cumhuriyeti'dir (Doğaner, 2004: 553).

Mısır Arap Cumhuriyeti kalabalık nüfusu, stratejik coğrafi konumu ve geniş yüzölçümüyle Afrika ve Orta Doğu'nun önemli ülkelerinden biridir. Arap ülkeleri arasında üçüncü büyük ekonomiye sahip olan Mısır'ın ekonomisi her geçen gün gelişmektedir. Mısır Arap Cumhuriyeti'nin başkenti 20 milyon nüfuslu Kahire'dir. Kahire en büyük şehirdir. Ancak İskenderiye, Süveyş ve Port Said diğer büyük şehirlerdir. Ülkede yaygın olarak

Mısır yerel dilleri ve Arapça konuşulmaktadır. Etnik dağılımın neredeyse tamamı Araplardan oluşmakta, diğer bir anlatımla dini dağılımın büyük bir yüzdesi Müslümanlara aittir (Aksu ve Akman, 2023: 58-59).

Parlamentar demokrasi ile idare edilen devlette yürütme sistemi, Cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulundan meydana gelmektedir. Cumhurbaşkanı 6 yıllık bir dönem için halk tarafından seçilmektedir (Parlak ve Caner, 2005: 423-424). Mısır'da tek meclisli bir sistem bulunmakta ve seçimler 5 yılda bir yapılmaktadır. 2019 yılında 568 kişilik parlamentonun yanı sıra 180 üyeli bir senato kurulmuş, Bakanlara başbakan başkanlık etmektedir (Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası, 2020: 3). Mısır, yönetsel olarak 25 ile ayrılmıştır (Ergun, 1995: 77). Mısır'ın yerel yönetim sistemi, az sayıda dağıtılmış özelliğe sahip, merkezi bir hiyerarşi sistemidir. Mısır'daki yerel yönetim sistemi bir yerel yönetim yapısı değil, idari bir yapıdır. Başbakan, tüm valilerin ve yerel yönetimden sorumlu bakanın da dahil olduğu İdareciler Kuruluna başkanlık etmektedir (El-Gamal vd., 2025: 234).

Mısır Ombudsmanı

Merkez ve Doğu Afrika'da çeşitli politik, kültürel ve ekonomik anlaşmazlıkları çözmek amacıyla ombudsmanlar kurulmuştur (Mugabe ve Tumushabe, 2002: 251). Mısır'da, 1964 yılındaki yasayla (54/1964 sayılı Kanun) bir İdari Kontrol Otoritesi (Administrative Control Authority-ACA) kurulmuştur. ACA, Mısır'ın en bağımsız yolsuzlukla mücadele gözlemcisi olarak hizmet etti. ACA, kamu görevlileri tarafından işlenen kamu fonu suçlarını soruşturmakla görevlidir. Bağımsız ombudsmana benzer özelliklere sahip olsa da uygulamada bağımsızlığının önemli sınırlamaları bulunmaktadır (Al-Ali ve Dafel, 2013: 18):

- ACA geçmişte askıya alınmıştı (1980-82'de olduğu gibi);
- Kamu görevlilerinin tutuklanması için Cumhurbaşkanının izninin alınması;
- ACA belirli kategorilerdeki devlet görevlilerini soruşturamaz;
- ACA'nın bütçesi her yıl devlet tarafından belirlenir; ve
- ACA'nın raporları kamuya açık değildir ve yalnızca Başkana, Başbakana ve Halk Meclisine sunulur.

Mısır Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Stratejisi, kısa ve orta vadede değişen on temel hedefi benimsemektedir (Teti vd., 2016): (i) hükümetteki performans düzeyi; (ii) kamu görevlileri arasında şeffaflık ve dürüstlük ilkelerinin oluşturulması; (iii) yolsuzlukla mücadele mevzuatının geliştirilmesi ve güncellenmesi; (iv) adaletin hızlı bir şekilde sağlanması için adli prosedürlerin güçlendirilmesi; (v) yolsuzlukla mücadele organlarının kapasitelerinin güçlendirilmesi; (vi) yaşam standartlarının yükseltilmesi ve sosyal adaletin sağlanması; (vii) vatandaşlar ile devlet kurumları arasında farkındalığın artırılması ve güvenin inşa edilmesi; (viii) ulusal işbirliğinin güçlendirilmesi; (ix) yolsuzluğa karşı bölgesel ve uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesi; ve (x) yolsuzlukla mücadelede sivil toplumun katılımının güçlendirilmesi.

Bir ombudsman benzeri organ olan İdari Kontrol Otoritesi, idarenin kalitesini artırmak, idareyle ilgilenen vatandaşların haklarını korumak ve idarenin meşruiyetini artırmak gibi hesap verebilirliğin hedeflerini yerine getirmektedir (Labib, 2022: 22).

2012 Anayasası, Madde 204'te bir Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu (National Anti-Corruption Commission-NACC) öngörmektedir. Bu muhtemelen ACA'nın yerine yolsuzlukla mücadele, çıkar çatışmalarıyla ilgilenme, dürüstlük ve şeffaflık standartlarını teşvik etme ve tanımlama, bu konularla ilgili ulusal stratejiyi geliştirme ve bu stratejinin uygulanmasını sağlama yetkisini getirmektedir. Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu'nun Anayasa'da sağlama yetkisini sağlamak üzere öngörülmüştür. Madde 200, genel olarak 2012 Anayasası ile kurulan "Bağımsız Kuruluşlar ve Düzenleyici Kuruluşlar"ı ele alıyor ve bunların "tüzel kişiliğe, tarafsızlığa, teknik, idari ve mali özerkliğe sahip olduklarını" belirtmektedir. Madde 202 ayrıca, Cumhurbaşkanının Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu'nun (ve diğer bağımsız organların) başkanını Şura Konseyinin onayıyla atayacağını ve Şura Konseyinin onayı olmadan bu görevden alınamayacağını öngörmektedir. Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu şu ana kadar Güney Afrika Kamu Koruyucusu'na benzer şekilde oluşturulmuştur (Al-Ali ve Dafel, 2013: 18).

Ancak Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu'nun özel yetkileri ve işlevlerine ilişkin önemli ayrıntılar olağan hukukun takdirine bırakılmıştır (Madde 203). Bu, Güney Afrika'da benimsenen yaklaşımdan farklıdır ancak anayasanın yalnızca mevzuatın yolsuzlukla mücadele ombudsmanı kurmasını gerektirdiği Kenya ve Irak'taki

yaklaşımınla çelişkili değildir. Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu başkanının atama usullerinin 2012 Anayasası'nda yer alması ve komisyonun mali açıdan özerk olması yönündeki hükmün, bu yeni yolsuzlukla mücadele kurumunun öncekine göre daha etkili olmasını sağlamada önemli unsurlar olduğu öne sürülmektedir. Aynı zamanda, Yolsuzlukla Mücadele Komisyonu'nun 2012 Anayasası'nda sıralananların ötesindeki yetki, görev ve sorumluluklarının kanunla belirlenmesine izin verilmesi, Komisyonun aşırıya kaçmamasını sağlamak için kabul edilebilir bir mekanizmadır (Al-Ali ve Dafel, 2013: 18). Mısır'da yolsuzluklara çözüm bulmak amacıyla bir "Cumhurbaşkanlığı Ombudsmanlığı Bürosu" olarak bu komisyonun kurulacağı öngörülmüştür (Gamal, 2019: 5). Ancak ACA'nın halen yolsuzlukla mücadele çatısı altında ombudsman gibi faaliyet yürüttüğü anlaşılmaktadır. ACA Başkanı, Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Faaliyet raporları hükümete sunulur. Şikayetler, dilekçe ya da internetten ortamından verilebilir. Diğer yandan, kamusal organlardan gerekli bilgileri kolaylıkla alabilir (<https://aca.gov.eg/Index.aspx?Langid=6>). Buna göre de Mısır'da 2012 Anayasası'nın öngördüğü yeni bir kurumsal düzenlemeye gidilmemiştir. Nitekim 2014 tarihli Mısır Anayasası'nın yolsuzlukla mücadeleyi düzenleyen 218. Maddesinde bir organik kurumsal yapıdan söz edilmemektedir (Çetinkaya, 2017: 664).

Mısır'da bir başka ombudsman türü olarak 2002 yılında, Ulusal Kadın Konseyi (National Council of Women-NCW), sosyo-ekonomik cinsiyet ayrımını daraltarak ve kadınları sosyal, ekonomik ve politik alanlarda bir dizi çözüm yoluyla güçlendirerek Mısırlı kadınların statüsünü iyileştirmek için çalışmak üzere başkanlık kararnamesi ile kuruldu (Soliman, 2013: 36).

Tüm bunlara ek olarak Ulusal İnsan Hakları Konseyi (National Human Rights Council-NCHR), Kahire'de 2003 tarihli 94 sayılı Kanunla kurulmuş ve bazı hükümleri 2017 tarihli 197 sayılı Kanunla değiştirilmiştir. NCHR yirmi yedi üyeden oluşur (Başkan ve yardımcısının yanı sıra 25 üye) ve insan haklarının korunmasına yaptıkları katkılardan dolayı öne çıkmaktadır. NCHR, kuruluşundan bu yana Mısır'da ulusal bir insan hakları stratejisi geliştirmek ve uygulamak, yerel ve uluslararası ortaklarıyla konferanslar ve toplantılar düzenlemek için bağımsız olarak çalışmaktadır (<https://nchr.eg/en>).

Bu bağlamda Mısır'da ombudsman olarak görev yapan yolsuzlukla mücadele komisyonları yanında ulusal bir insan hakları komisyonu da bulunmaktadır. Dolayısıyla Mısır'ın ombudsman açısından kamu yönetiminin kalitesinin artırılması ve insan hakları ihlallerinin önlenmesinde dual-ikili bir sistem geliştirdiği ileri sürülebilir. Literatürde ağırlıklı olarak ombudsman biçiminde ACA öne çıkmaktadır.

Moğolistan'da Ombudsman

Moğolistan Siyasal Sistemi ve Kamu Yönetimi

1,5 milyon km² yüzölçümüne ve 3 milyondan fazla nüfusa sahip olan Moğolistan, Orta Asya'da, en büyük iki komşusu Rusya ve Çin arasında yer almaktadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024b). Moğolistan, Kuzey Asya'da denize kıyısı olmayan bir ülkedir. Sadece 3,3 milyonluk nüfusuyla dünyanın 18'inci büyük ülkesidir; arazinin %1'inden azında ürün yetiştirebilir. Ülkenin büyük bir kısmı kuzeyde ve batıda dağlar ve güneyde Gobi Çölü ile çimenlik bozkırlarla kaplı olduğundan, nüfusun büyük bir kısmı büyük şehirlerde yoğunlaşmıştır; başkent ve en büyük şehir olan Ulanbator nüfusun %45'ini barındırmaktadır. Moğolistan'da ayrıca büyük bir göçebe çoban nüfusu bulunmakta ve nüfusun %30'u göçebe veya yarı göçebedir (Price, 2020: 116).

Moğolistan nüfusunun %90'ından fazlası Moğol'dur. Moğolların özü olan Khalkha etnik grubundan insanlar ülke geneline dağılmış bir şekilde yaşamakta ve nüfusun %80'ini oluşturmaktadır. Diğer önemli etnik gruplardan biri de Kazaklardır. Kazaklar, Moğolistan nüfusunun yüzde 6'sını oluşturmaktadır (Avirmed, 2007: 31). Devletin resmi adı, Moğolistan Cumhuriyeti'dir (Güner, 2019: 276; Sezen, 2021: 38-40).

Tarihsel açıdan bakıldığında Moğol İmparatorluğu'nun kuruluşu yedi asırdan on üçüncü yüzyıla kadar uzanmaktadır. 1203 yılında Cengiz Han, tüm Moğol göçebe kabilelerini birleştirmiş ve benzersiz askeri liderliğine ve hızlı hareket eden süvarileri kullanma taktiklerine güvenerek Orta Avrupa ve Güneydoğu Asya'yı fethetmiştir. Moğol boylarının birleşmesinden sonra Cengiz Han'ın torunu Kubilay Han, Çin'i fethederek Yang Hanedanlığını kurmuştur. 17. yüzyılın sonuna gelindiğinde Moğolistan siyasi bağımsızlığını Mançu-Çing İmparatorluğu Qing Hanedanlığı'na (1644-1911) kaptırmıştır. Moğolistan, Mançu feodal devletin baskısı altında iki yüzyıldan fazla acı çekmiştir. Ayrıca Qing Hanedanlığı yönetim politikası, Moğolistan'ı Gobi çölüyle ayrılmış bir dış ve iç bölgeye ayırmıştır. 1911'de, Mançurya karşıtı ulusal kurtuluş hareketi nedeniyle Çin'de Mançu hanedanı düştüğünde, Moğolistan bağımsızlığını yeniden kazanmış ve Bogd Han (dini lider) monarşisini kurmuştur (1911-1919). Ancak Moğollar o dönemde bağımsızlığın hem Çin Cumhuriyeti hem de Sovyetler

Birliği tarafından tehdit edildiğinin tam olarak farkında değildi (Bayantur, 2008: 3). Rusya, Moğolistan'ın bağımsız bir devlet olarak kurulmasında önemli bir aktördür. 1911'de bağımsız Moğolistan devletinin kurulması Çarlık Rusyası'nın diplomatik çabalarının sonucuydu ve Çin'in 1946'da Moğolistan'ın bağımsızlığını tanınması Sovyetler Birliği'nin baskısının sonucuydu. Dolayısıyla Çarlık Rusya'sı ile Sovyet diplomatik hedefleri arasında bir süreklilik söz konusudur. Rusya, Moğolistan'ın 1990'lı yıllarda kapitalizme geçişinde de belirleyici bir aktördür. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte Moğolistan da Doğu Avrupa sosyalist rejimleri gibi siyasi ve ekonomik liberalizmi benimseyerek yeni bir döneme girmiştir (Sezen, 2000: 5).

Parlamentar demokrasi benimsendiği ülkede 4 yılda bir seçim yapılıyor. Moğolistan Parlamentosu (Ikh Khural, Eyalet Büyük Meclisi) 76 üyeli tek bir meclisten oluşmakta ve Parlamentosun cumhurbaşkanı adayını belirleme hakkı bulunmaktadır. Başkanın iki yardımcısı bulunmakta ve Anayasaya göre Cumhurbaşkanı her dört yılda bir halk oylamasıyla doğrudan seçilmektedir. Hükümetin başı başbaktır. Kabine, Cumhurbaşkanının görüşü alınarak başbakan tarafından belirlenir ve tüm bakanlar Meclis tarafından tek tek onaylanır (T.C. Ticaret Bakanlığı, 2023: 3-4). Anayasaya göre Moğolistan toprakları idari olarak illere (aymag-oymak) ve il statüsünde olan başkente bölünmüştür. İller ilçelere (soum-sum); ilçeler bucaklara (çanta); başkent kentsel ilçelere (bölgele) bölünmüş ve 30 kentsel bölge de mahallelere (horoo) bölünmüştür. 2017 yılında Moğolistan'da 21 il (ve başkent Ulanbator), 330 ilçe ve 1.615 nahiye bulunmaktadır (Sezen, 2000: 25).

Moğolistan Ombudsmanı

Moğolistan, Nisan 1996'da yürürlüğe giren Yolsuzlukla Mücadele Kanunu (Anti-Corruption Law-LAC) gibi yolsuzlukla mücadele mevzuatına ve Ceza Kanununda rüşveti kısıtlayan hükümlere sahip olduğundan, ancak bağımsız bir yolsuzlukla mücadele kurumuna sahip olmadığından dolayı kendine has bir model izlemektedir. Bunun yerine Moğolistan'da yolsuzluğu kontrol etme görevi polis, Başsavcılık ve mahkemeler arasında paylaştırılmıştır (Quah, 1999: 77; Marat, 2016). Yolsuzlukla Mücadele Kanunu etkisizdir; Nisan 1996'dan bu yana faaliyet göstermesine rağmen hiçbir Moğol kamu görevlisi mahkum edilmemiştir. Bağımsız bir yolsuzlukla mücadele kurumu bulunmadığından, Moğolistan'da yolsuzluğu kontrol etme görevi polis, Başsavcılık ve mahkemeler arasında paylaşılmaktadır. Kamu görevlilerinin maaşlarının düşük olması, yolsuzluk fırsatlarının bol olması ve LAC yaptırımlarının düşük düzeyde olması nedeniyle yolsuzluk Moğolistan'da bir yaşam biçimine dönmüştür (Quah, 2004: 74). Ancak Moğolistan'da 2000'li yılların başından başlamak üzere yolsuzluk komisyonlarının belirli bir çatı altında devreye girdiği belirtilmelidir.

İdari Usul Kanunu çıkana kadar modern Moğol Savcılığı, demokratikleşmenin ardından işlevleri revize edildiğinden bu kadar bağımsız ve kapsayıcı yetkilere sahip değildi. Ancak yeni yasa, Savcıya, sosyalist dönemdeki bağımsız eylem işlevlerini yeniden canlandıran bazı yetkileri saklı tutuyor (Fenwick, 2003: 291). Moğolistan'da Başsavcılık da, Anayasa'nın 3. Fasılın 4. Kısmı kapsamında kurulmuştur. Başsavcı, doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanır ve davaların kaydedilmesini, soruşturmasını ve cezanın infazını denetler ve devlet adına mahkeme işlemlerine katılır (madde 56). Bu nedenle Savcının aşağıdakiler de dahil olmak üzere birçok sorumluluğu vardır; cezai kovuşturma ve neredeyse başsavcı rolü. Buna ek olarak, günümüzün Savcısı, sosyalist sistemlerin karakteristik bir kurumu olan bu makamın işlevlerini yerine getirmeye devam etmektedir. Görevleri geleneksel olarak, yasal bir ombudsman gibi denetleyici bir rol üstlenerek, kanunun tek tip uygulanmasını sağlama sorumluluğunu ve ceza davalarının ve hukuk davalarının yürütülmesidir. Savcı aslında mahkemelerin kendisinden daha önemli bir rol oynamaktadır (Fenwick, 2001: 218).

Moğolistan'da Yolsuzluğa Karşı Otorite (Authority Against Corruption-IAAC), parlamento bünyesinde uzmanlaşmış bir hükümet otoritesi olarak 2007 yılında kurulmuştur (<https://en.iaac.mn/#>). Görevi yolsuzluğu önlemek, soruşturmak ve farkındalığı artırmaktır. Genel komiser ve genel komiser yardımcısı cumhurbaşkanı tarafından aday gösterilir ve parlamento tarafından onaylanır. Bu nedenle IAAC yasal olarak yürütme organından bağımsızdır ancak hükümet organları, sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ve vatandaşlarla yakın işbirliği içinde çalışır. IAAC, aynı zamanda Başsavcılıkla da çok yakın bir şekilde çalışmakta ve onun soruşturma çalışmaları ve ceza davası kayıtları Başsavcılığın gözetimine tabidir (Recanatini, 2011: 547). Bu bakımdan, Moğolistan'da 2007 yılında organik anlamda Başsavcılığa yardımcı olmak üzere Yolsuzluğa Karşı Otorite'nin kurulduğu anlaşılmaktadır. 2007 yılında kurulan bu kurum, yukarıda yolsuzlukla ilgili yapılan eleştirilerin ve bir gerekliliğin sonucu ortaya çıkmıştır.

Diğer yandan Moğolistan'da ayrı bir kurumsal yapı olarak Ulusal İnsan Hakları Komisyonu (National Human Rights Commission of Mongolia) da bulunmaktadır. Moğolistan Ulusal İnsan Hakları Komisyonu, bağımsız olan ve Moğolistan Anayasası, kanunları ve uluslararası anlaşmalarla garanti altına alınan insan

haklarını ve özgürlüklerini korumak, teşvik etmek ve uygulanmasını denetlemekle görevli ulusal bir kurumdur. Moğolistan'da, Parlamentonun 7 Aralık 2000 tarihinde Moğolistan Ulusal İnsan Hakları Komisyonu Kanununu kabul etmesi ile ulusal bir insan hakları kurumu kurulmuştur. 23 Ocak 2020'de Parlamento, Komisyonun görev süresinde önemli değişiklikler getiren, revize edilmiş Moğolistan Ulusal İnsan Hakları Komisyonu Kanununu kabul etmiş ve komisyon üyelerinin sayısı yediye yükseltmiştir. Komisyon'un aldığı kararlar tavsiye niteliğindedir. Parlamento tarafından atanır ve yıl sonunda parlamentoya rapor sunar. Kamu yönetimlerinden gerekli belgeleri ve diğer yazılı kayıtları isteyebilir. Dilekçe, mail ve fax ile ulaşım mümkündür (<https://nhrcm.gov.mn/en/page/17>).

Bu çerçevede Moğolistan'da ombudsman yapılanması olarak dual-ikili bir sistemin benimsendiği görülmektedir. Yolsuzlukla mücadele komisyonları yanında bir de ulusal insan hakları komisyonu bulunmaktadır. Kamu yönetiminin kalitesinin artırılmasında ve insan haklarının güçlendirilmesinde farklı komisyonlar görev yapmaktadır. Literatürde Moğolistan Ulusal İnsan Hakları Komisyonu'nun ombudsman olarak daha fazla öne çıktığı belirtilebilir.

Malezya'da Ombudsman

Malezya Siyasal Sistemi ve Kamu Yönetimi

Etnik ve kültürel çeşitliliğin ilginç bir siyasi ve idari kamu yönetimi ve siyasi düzen oluşturduğu Malezya, nüfusunun üçte ikisinin Müslüman olduğu bir ülkede etno-kültürel ve dini çeşitliliğin nasıl bir arada yaşayabileceğine dair dikkat çekici bir tablo sunmaktadır. Yaklaşık 330 bin km² yüz ölçümüne sahip olan Malezya'nın %67'sini genellikle bürokrasi ve tarımda çalışan Malaylar, %25'ini çoğunlukla özel sektör ve ticaretle uğraşan ve büyük şehirlerde ikamet eden Çinliler, %7'sini ise kıyıya yakın iç bölgelerdeki tarımsal plantasyonlarda çalışan tarım işçileri olan Hintliler ve diğerlerinden oluşan 31 milyonu aşan bir nüfusa sahiptir (Aydın ve Tuncer, 2019: 137). Resmi dil, Malayca'dır (Göksoy, 2003: 487).

Malezya'nın tarihinin MS 1400 civarındaki Malakka Sultanlığı'ndan başladığı söylenmektedir. Görkemli olduğu dönemde saltanat toprakları, Malezya Yarımadası ve Sumatra'nın doğu kıyısının çoğunu kapsıyordu. Malakka, Doğu Asya ile Orta Doğu'nun buluşma noktası olan stratejik konumu nedeniyle görkemli bir Hükümet olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum Malakka'nın özellikle Güneydoğu Asya'da baharat ticareti açısından önemli bir ticaret merkezi olarak ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. İslam, ortaya çıkan temel dindi ve Hükümdarın bizzat bu dini kabul etmesi nedeniyle bölge sakinlerinin ana dini haline gelmiştir. 1511'de Malakka Portekizlilerin eline geçmiş ve bu Malaya'da sömürge döneminin başlangıcıydı. Nitekim bundan sonra olmak üzere Malaya, 1641'de Hollandalıların işgaline uğramıştır (<https://www.malaysia.gov.my/portal/content/30120>). Daha sonra, 18. ve 19. yüzyıllarda İngiliz egemenliği altında kalan Malezya, 1942-45'te Japon işgaline uğramıştır. İngiliz yönetimi altındaki Malay bölgeleri 1948 yılında Malay Federasyonu adı altında birleştirilmiştir. Malay Federasyonu, 1957'de İngiltere'den bağımsızlığını kazanmıştır (T.C. Kuala Lumpur Büyükelçiliği, 2021). Kurulduğu dönemde adı Malay Federasyonu iken 1963 yılında Sabah, Sarawak ve Singapur'un katılımıyla adı Malezya olarak değiştirilmiş, Singapur 1965 yılında oybirliğiyle federasyondan ayrılmıştır. Federal Anayasaya göre devletin başkanı, dokuz eyalet sultanı tarafından diğer sultanlar tarafından dönüşümlü olarak beş yıllığına seçilen Kral (Yang di Pertuan Agong) olup, çoğunlukla başbakanının önerisi ile hareket etmektedir. Kral'ın yetkileri, daha çok törenseldir (T.C. Dışişleri Bakanlığı, 2024c).

Malezya'da yürütme otoritesi veya yönetme yetkisi, Federal Anayasanın 39. maddesinde öngörüldüğü gibi Yang di Pertuan Agong'a verilmiş, ancak bu yetki Başbakan başkanlığındaki bir Bakanlar Kurulu tarafından da kullanılabilir. Kabine doğrudan Yang di Pertuan Agong'a karşı sorumludur. Federal parlamento, temsilciler meclisi ve senatodan meydana gelmektedir (Hong, 2011: 113-114).

Malezya, Federal Anayasal Monarşiye dayanan parlamenter demokrasi sistemiyle yönetilmektedir. 13 Eyaletten (Johor, Kedah, Kelantan, Malacca, Negeri Sembilan, Pahang, Perak, Perlis, Penang, Sabah, Sarawak, Selangor ve Terengganu) ve üç federal bölgeden (Kuala Lumpur, Labuan, Putrajaya) oluşmaktadır (T.C. Kuala Lumpur Büyükelçiliği, 2021).

Malezya Ombudsmanı

Malezya, uyuşmazlıkların çözümünde en uygun alternatif olan tahkim, arabuluculuk ve müzakere gibi diğer tüm alternatiflere rağmen ombudsmanlık sistemini benimseyen ülkelerden biridir (Zulkarnain vd., 2023: 266). Malezya'da ombudsman, Kamu Şikayet Bürosu (Public Complaints Bureau-PCB) adında 1971 yılında

Başbakanlık Dairesi'ne bağlı olarak kurulmuştur. Büro, iki temel amaç için kurulmuştur: Hükümet ile halk arasında daha yakın bir ilişki sağlamak ve halkın devlet idaresi (veya hizmeti) ile ilgili şikayetlerini veya kamu yönetimine ait şikayetlerini iletebilmesini sağlayacak bir kanal oluşturmak (Zayadi vd., 2011: 1). Malezya Ombudsmanı, parlamento adına ve tavsiyesi üzerine başbakan tarafından atanmaktadır. Hükümete yıllık rapor sunmaktadır. Dilekçe ve web olanakları ile ulaşma imkanı sağlanmıştır (Teck, 2007; Malik, 2007: 281).

Malezya Ombudsmanı, devlet kurumları tarafından yapılanlar da dahil olmak üzere, herhangi bir idari işlemle ilgili olarak halk tarafından yapılan tüm şikayetler ve yetkinin kötüye kullanılması, kötü yönetim ve devlet kurumlarının diğer benzer eylemleri ile ilgili konuları inceler. Tüm kamusal dairelerden gerekli bilgi ve belgeleri isteyebilmektedir (Carmona, 2011: 39). PCB, yalnızca Başbakana ait bir idari kurum olduğundan büronun ayrı ve özel bir hukuki statüsü yoktur. Ancak PCB'yi diğer sorun çözen kurumlardan, kamuya hizmet sunan STK'lardan ayıran bir özelliği vardır. Yani PCB, şikayetleri kar amacı gütmeyen veya herhangi bir gündem olmaksızın yönetme görevini yürüten bir devlet kurumudur. Bu nedenle PCB, halktan gelen şikayetleri ele alma konusunda tarafsızdır (Hong, 2011: 120).

PCB, aşağıdaki kriterlere dayalı olarak etkili ve verimli bir kamu şikâyeti yönetim sistemi sağlamıştır (Hong, 2011: 123):

- Tüm şikayetler verimli, etkili ve adil bir şekilde çözümlenir,
- Şikayetler önyargılardan uzak ve şikayetlerin kimliği olmadan dürüstçe yönetilir,
- Adil, objektif ve şeffaf olmak için iyileştirici önlemler alınmalıdır.

Son zamanlarda Malezya'da PCB'nin yerine Malezya Ombudsmanlığı adında bir kurum kurulması öngörülmektedir. Malezya Ombudsman Tasarısının taslağı, Kamu Şikayet Bürosu'nun (PCB) bir Malezya Ombudsman Kurumu'na dönüştürülmesini öneren Ulusal Yolsuzlukla Mücadele Planı (NACP) 2019-2023'te ana hatlarıyla belirtilen ulusal politika hedefleriyle uyumludur. Malezya Ombudsmanı, PCB'yi daha bağımsız ve verimli kılmak için statüsünün yükseltilmesine dayanmaktadır. Ayrıca ombudsmanın soruşturma başlatabilmesi ve iyileştirici tedbirleri uygulayabilmesi için gerçek güçlerle donatılması gerekmektedir. Ombudsman, çok çeşitli kamu şikayetlerinin ele alınmasında daha etkili bir rol oynamak üzere yakında Meclis'e sunulması beklenen ombudsman yasası ile güçlendirilecektir (Ali vd., 2023: 18). Bu hukuki gelişmelere rağmen Malezya'da PCB hizmetlerine devam etmektedir. Henüz doğrudan ombudsman adında bir yapı kurulmamıştır. Nitekim PCB, varlığını sürdürmekte, web sitesi üzerinden ve dilekçe ile şikayet başvurularını almaya devam etmektedir (<https://pcb.spab.gov.my/eApps/sdmscasepool/SdmsCasePool/check.do>).

Malezya'da PCB'nin yanında bir de ulusal insan hakları komisyonu vardır. Bu komisyon da insan hakları noktasında kamusal kurumlardaki mağduriyetleri çözmektedir (<https://suhakam.org.my/>). Yine yolsuzluk konusunda bir komisyon (the Anti-Corruption Commission) daha bulunmaktadır (Eder, 2016: 186). Ancak Malezya Ombudsmanı, literatürde açık bir biçimde PCB olarak kabul görmektedir. Dolayısıyla insan hakları ve kamu yönetiminin kötü yönetim eylemlerinin ortadan kaldırılması konusunda Malezya da dual-ikili sistemi benimsemiştir.

ÜÇ ÜLKE OMBUDSMANININ MUKAYESESİ

Tablo 1. Ülke Ombudsmanlarının Karşılaştırma Kriterleri Bağlamında Mukayesesi

KRİTERLER	ÜLKELER		
	MISIR	MOĞOLİSTAN	MALEZYA
1) Kuruluş-Tarihsel Gelişim	1964-ACA	2000-UIHK	1971-PCB
2) Görevler	Kamu yönetiminde kötü yönetimi kaldırmak	Kamusal organlarda insan hakları ihlallerini çözmek	Kamu yönetiminde kötü yönetimi kaldırmak
3) Atanma	Cumhurbaşkanı	Parlamento tarafından	Parlamento tavsiyesi ile Başbakan tarafından

	tarafından atanır	atanır	atanır
4) Şikâyetlerin Kabulü	Dilekçe, web ya da e-mail	Dilekçe, web ya da e-mail	Dilekçe, web ya da e-mail
5) Çalışma Biçimi	Dönem içerisinde kamusal organlardan gerekli bilgileri talep edebilir	Dönem içerisinde kamusal organlardan gerekli bilgileri talep edebilir	Dönem içerisinde kamusal organlardan gerekli bilgileri talep edebilir
6) Çalışmaların Sonlandırılması	Faaliyet raporları, hükümete sunulur	Faaliyet raporları, parlamentoya sunulur	Faaliyet raporları, hükümete sunulur
7) Çalışmaların Yaptırımı ve Etkinliği	Kamusal idarelere tavsiye kararı verebilir, soruşturma açabilir	Kamusal idarelere tavsiye kararı verebilir	Kamusal idarelere tavsiye kararı verebilir

Kaynak: Çalışmanın yazarı tarafından oluşturulmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME: OMBUDSMANLARIN KARŞILAŞTIRILMASI

Ombudsman, günümüzde dünyaya yayılmış, kamu yönetiminin kalitesini artırmaya çalışan ve insan haklarını korumaya gayret gösteren bir kamusal yapıdır. Devletlerin ombudsman yapıları, ilgili toplumlar hakkında siyasi, ekonomik ve kültürel ipuçları sağlamak bakımından karşılaştırılabilmektedir.

Çalışmada gerçekleştirilen Mısır, Moğolistan ve Malezya devletleri ombudsmanlarına bakıldığında; Mısır'da yolsuzlukla mücadele komisyonları ve ulusal insan hakları komisyonunun öne çıktığı görülmekte, Moğolistan'da da yolsuzlukla mücadele ve insan hakları komisyonları vardır. Malezya'da ise hükümete bağlı bir büro oluşturulmuştur. Ancak üç devletin siyasi tarihi ve kültürüne bakıldığında Moğolistan'ın daha otoriter ve merkezîyetçi bir sisteme sahip olduğu söylenebilir. Mısır da tarihte farklı imparatorluklar ve rejimlerin etkisinde bulunsa da kendi kendini yönetme dinamiklerinin daha güçlü olduğu ifade edilebilir. Malezya'da ise tarihsel olarak farklı medeniyetlerin etkisinde kalan merkezîyetçi bir krallık sistemi yer almaktadır. Bu kültürel özelliklerin ombudsman yapılarını da belirlediği anlaşılmaktadır. Nitekim Mısır'da kamu yönetimi yolsuzlukla mücadele ve kamu yönetiminin kalitesinin artırılması daha fazla öne çıkarken; Moğolistan'da insan haklarının güçlendirilmesi daha fazla benimsenmektedir. Malezya'da da kötü yönetim sorunlarının çözümü için faaliyet yürüten bir ombudsman bulunmaktadır. Bu bağlamda, literatürde de kabul gördüğü biçimiyle Mısır Ombudsmanı, ACA olarak değerlendirilirken (bazı kaynaklarda insan hakları komisyonu gösterilmektedir); Moğolistan Ombudsmanı, Moğolistan Ulusal İnsan Hakları Komisyonu-UIHK biçiminde; Malezya Ombudsmanı da PCB şeklinde değerlendirilmektedir. Diğer yandan Mısır ve Malezya'da ombudsman hükümet tarafından atanırken, Moğolistan'da parlamento tarafından atanmaktadır. Her üç devlette de ombudsmanlar, inceleme alanlarına göre kamusal organlardan bilgi ve belge isteyebilmektedir. Yıl sonunda faaliyet raporları, Mısır ve Malezya'da hükümete sunulurken, Moğolistan'da parlamentoya sunulmaktadır. Ayrıca Mısır'da ACA, kamusal idarelere tavsiye kararı verebilmekte, suiistimal tespit ettiği alanlarda soruşturma açabilmektedir. Moğolistan'da UIHK ve Malezya'daki PCB ise sadece tavsiye kararı verebilmektedir.

Sonuçta hem Mısır'da hem de Moğolistan'da ve Malezya'da ombudsmanlar, farklı derecelerde ve kurumlarla olmak üzere komisyonlar ve bürolar aracılığıyla kamu yönetimi kötü yönetimin azaltılması ve insan haklarının güçlendirilmesi için çaba göstermektedir. Bu durum ise devletlerde adaletin tesis edilmesinde etkili olmaktadır. Devletler incelendiğinde parlamento ve hükümet bünyesinde faaliyet gösteren ombudsmanların bir şikâyet çözüm merci olarak yasalar ve yönetmelikler çerçevesinde faaliyet yürüttüğü de anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksu, D. & Akman, Ç. (2023). Mısır Arap Cumhuriyeti'nin Yerel Yönetim Yapısı: Karşılaştırmalı Bir Analiz. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, İlkbahar, 28, 57-76.
- Al-Ali, Z. & Dafei, M. (2013). Consolidating the Arab Spring: Constitutional Transition in Egypt and Tunisia. International IDEA & The Center for Constitutional Transitions at NYU Law, No. 1, June, New York.
- Ali, R., Latiff, A. S. A. & Wahab, S. A. (2023). Revitalizing Public Trust through Efficient Complaint Management: A Comprehensive Study on the Impact and Effectiveness of Public Complaint Management System in Malaysia. *EPiC Series in Computing*, 93, 9-20.
- Avirmed, E. (2007). Moğolistan'ın Uluslararası Örgütlerle İlişkileri. T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Aydın, B. & Tuncer, F. F. (2019). İsviçre, İspanya, Kanada ve Malezya Örneklerinde Kamu Yönetimi Pratikleri Eksenli Birlikte Yaşama Modelleri. *Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), Eylül, 131-143.
- Bayantur, G-O. (2008). Democratic Transition and The Electoral Process in Mongolia. A Thesis Submitted to the College of Graduate Studies and Research In Partial Fulfillment of the Requirements For the Degree of Masters of Arts In the Department of Political Studies, University of Saskatchewan, Saskatoon.
- Carmona, G. V. (2011). Strengthening the Asian Ombudsman Association and the Ombudsman Institutions of Asia. *Strengthening the Ombudsman Institution in Asia: Improving Accountability in Public Service Delivery through the Ombudsman*, Asian Development Bank, the Philippines, 1-56.
- Çetinkaya, E. (2017). 2014 Mısır Arap Cumhuriyeti Anayasasının Tercümesi ve Genel Değerlendirmesi. *İÜHFİM-Ord. Prof. Sadri Maksudi Arsal'a Armağan Özel Sayısı*, LXXV, 615-668.
- Doğan, K. C. (2024). John Rawls'ta Toplum Sözleşmesi, Adalet ve Hakkaniyet Kavramları: Ombudsman Modeli Kurmak. *Socrates Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 10(37), 157-174.
- Doğaner, S. (2004). Mısır. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 29. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 553-555.
- Eder, T. S. (2016). Malaysia. *Asian Ombudsman Institutions: A comparative legal analysis*, Eds. Ursula Kriebaum, Gabriele Kucsko-Stadlmayer, Verlag Österreich, Austria, 185-190.
- Efe, H. & Demirci, M. (2013). Ombudsmanlık Kavramı ve Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumundan Beklentiler. *Sayıştay Dergisi*, 90/Temmuz-Eylül, 49-72.
- Eisendrath, B. (2002). Reimagining the Ombudsman: An Appraisal. *Marquette Elder's Advisor*, 3(3), 49-61.
- El-Gamal, A. A., Ismail, M. M. & El Bagoury, A. A. (2025). The Role of Coordination Mechanisms Between the Central Government and Local Administration Units in Improving the Performance of the Local Administration Bodies in Egypt. *Arab Journal of Administration*, 45(1), March, 227-254.
- Ergun, T. (1995). Mısır'da Yerel Yönetimler. *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 4(6), Kasım, 75-79.
- Fenwick, S. (2001). The Rule of Law in Mongolia Constitutional Court and Conspiratorial Parliament. *Asian Law*, 13, 213-235.
- Fenwick, S. (2003). Administrative Review in Transition: the Law of Mongolia on Administrative Procedure. 26 December 2002. *Asian Law*, 5, 289-300.
- Gamal, W. (2019). Lost Capital: The Egyptian Muslim Brotherhood's Neoliberal Transformation, February, Carnegie Middle East Center, Lebanon.
- Göksoy, İ. H. (2003). Malezya. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 27. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 486-493.

- Güner, İ. (2019). Moğolistan. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, EK-2. Cilt, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara, 276-278.
- Hong, S. P. (2011). A Comparative Study on Ombudsman Institutions in Asian Region. Anti-Corruption & Civil Rights Commission, Yonsei University, Republic of Korea.
- Kırıkkale Ticaret ve Sanayi Odası (2020). Mısır Ülke Raporu, <https://www.kirikkaletso.org.tr/ktso/dosyalar/MISIR-2020.pdf> (18.04.2024).
- Labib, A. A. (2021). Good Governance and Civil Service Reform in Egypt. A Thesis Submitted To the Department of Law Fall, The American University in Cairo School of Global Affairs and Public Policy, Egypt.
- Malik, M. S. (2007). *A Comprehensive Analysis of the Law of the Ombudsman*. Aberdeen University Press, UK.
- Marat, E. (2016). Reforming Police in Post-Communist Countries: International Efforts, Domestic Heroes. *Comparative Politics*, April, 333-352.
- Mugabe, j. & Tumushabe, G. W. (2002). Ecological Roots of Conflict in Eastern and Central Africa: Towards a Regional Ombudsman. *Human Rights and the Environment: Conflicts and Norms in a Globalizing World*, Ed. Lyuba Zarsky, Earthscan Publications Ltd, London, 241-255.
- Olalekan, S. O. & Mohamed, N. S. (2017). Ombudsman (Muhtasib) in business regulation: A cross cultural analysis. *Journal of Islamic Thought and Civilization*, Fall, 7(2), 18-40.
- Parlak, B. & Cantürk, C. (2005). *Karşılaştırmalı Siyasal ve Yönetmelik Yapılar*, Alfa Aktüel, Bursa.
- Parlak, B. & Doğan, K. C. (2015). *Kamu Yönetiminde Denetim: Karşılaştırmalı Ülke İncelemeleri Bağlamında Türkiye'de Kamu Denetçiliği Kurumu'nun (Ombudsmanın) Uygulanabilirliği*, Ekin Basım Yayım, Bursa.
- Price, J. (2020). The Status of Title to Land in Representative Jurisdictions of Asia and the Pacific. *Equitable Land Use for Asian Infrastructure*, Eds. Piyush Tiwari, Grant B. Stillman, and Naoyuki Yoshino, Asian Development Bank Institute, Tokyo, 107-128.
- Quah, J. S. T. (1999). Comparing Anti-corruption Measures in Asian Countries: Lessons to be Learnt. *Asian Review of Public Administration*, XI(2) (July-December), 71-90.
- Quah, J. S. T. (2004). Democratization and political corruption in the Philippines and South Korea: A comparative analysis. *Crime, Law & Social Change*, 42, 61-81.
- Recanatini, F. (2011). Anti-corruption authorities: an effective tool to curb corruption. *International Handbook on the Economics of Corruption*, Vol. II., Eds. Susan Rose-Ackerman and Tina Søreide, Edward Elgar Publishing, UK, 528-570.
- Sezen, S. (2020). Moğolistan'da Anayasal Düzen ve Devlet Örgütlenmesi. *Doğu Asya Araştırmaları Dergisi-DAAD*, Güz/Fall, 3(6), 1-32.
- Sezen, S. (2021). Anayasal Düzen ve Merkezi Devlet Örgütlenmesi. *Moğolistan: Devlet ve Toplum*, Ed. Onur Ender Arslan, TİAV, Ankara, 19-78.
- Soliman, M. (2013). Access To Justice After The Arab Spring: Is The Promise Fulfilled? (Case of Egypt and Tunisia). 31 May <https://www.luc.edu/media/lucedu/prolaw/documents/MARCO%20SOLIMAN%20FINAL%20VERSION.pdf> (02.02.2024).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2024a). Mısır'ın Siyasi Görünümü, <https://www.mfa.gov.tr/misir-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (12.03.2024).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2024b). Moğolistan'ın Siyasi Görünümü, <https://www.mfa.gov.tr/mogolistan-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (12.04.2024).
- T.C. Dışişleri Bakanlığı (2024c). Malezya'nın Siyasi Görünümü, <https://www.mfa.gov.tr/malezya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> (12.04.2024).

T.C. Kuala Lumpur Büyükelçiliği (2021). Malezya Ülke Raporu, <https://ticaret.gov.tr/data/5b8a43345c7495406a227194/2020%20Malezya%20%C3%9Clke%20Raporu.pdf> (17.04.2024).

T.C. Ticaret Bakanlığı (2023). Moğolistan Ülke Profili. Uluslararası Anlaşmalar ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü, Ankara.

Teck, C. H. (2007). Complaint Redressal System: The Public Complaints Bureau (PCB) Prime Minister's Department, Malaysia. The 10th. Asian Ombudsman Association Conference, 25-28 April, Hanoi, Vietnam.

Teti, A., Xypolia, I., Sarnelli, V., Tsourapas, G. Lomozzi, V. & Abbott, P. (2016). *Political and Social Transformations in Egypt*. Aberdeen University Press, UK.

Wiegand, S. A. (1996). A Just and Lasting Peace: Supplanting Mediation with the Ombuds Model. *Ohio State Journal on Dispute Resolution*, 12(1), 95-146.

Zayadi, N. A. B., Ali, S. B. M. & Ismail, B. M. A. (2011). A Study on Ombudsman as an Alternative To Public Complaint Bureau (PCB) in Malaysia. Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements For the Bachelor in Legal Studies (Hons) Universiti Teknologi MARA, Faculty of Law, Malaysia.

Zulkarnain, I. F., Razak, S. S. A., Saferdin, W. F. H. W. M. & Firdaus, U. F. (2023). Ombudsman in Malaysia: An Alternative Dispute Resolution (ADR) in promoting good governance principles. International Conference on Public Policy & Social Sciences. 13-15 September 2023, Bosnia and Herzegovina.

<https://aca.gov.eg/Index.aspx?Langid=6> (13.04.2024).

<https://nchr.eg/en> (14.04.2024).

<https://nhrcm.gov.mn/en/page/17> (15.04.2024).

<https://en.iaac.mn/#> (17.04.2024).

<https://pcb.spab.gov.my/eApps/sdmscasepool/SdmsCasePool/check.do> (19.04.2024).

<https://www.malaysia.gov.my/portal/content/30120> (19.04.2024).

<https://suhakam.org.my/> (15.04.2024).

<https://education.nationalgeographic.org/resource/resource-library-ancient-egypt/> (21.04.2024).